

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПРОЗОРОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ КРАЇНИ

Ніцович Р. І.

Аналітичний центр DiXi Group
romnits@dixigroup.org

Серебренніков Б. С., кандидат економічних наук, доцент

Аналітичний центр DiXi Group
serebrennikov@dixigroup.org

Актуальність. Однією з перешкод належному розвитку енергетичних ринків України, забезпеченню достатнього рівня внутрішнього інвестування та стабільного притоку прямих іноземних інвестицій, ефективної реалізації державної енергетичної політики є низький рівень прозорості сектору. Під *прозорістю* ми розуміємо рівень та якість розкриття інформації, що характеризує процеси та явища в секторі. Актуальним завданням є зменшення інформаційної асиметрії, що скорочуватиме можливості недобросовісної конкуренції, дискримінаційних практик і корупційні ризики, стимулюватиме конкуренцію та сприятиме належному функціонуванню ринків. Окрім цього, ступінь прозорості того чи іншого бізнес-середовища істотно впливає на рівень ризиковості економічної діяльності у ньому та інвестиційну привабливість країни, сектору, компаній [1].

Продукт. З метою сприяння підвищенню інформаційної відкритості енергетичного сектору країни, що передбачає наявність умов, за яких усі стейкхолдери можуть регулярно отримувати потрібну їм для прийняття обґрунтованих рішень, зрозумілу, вичерпну, актуальну інформацію у зручному форматі, нами в рамках проекту USAID "Прозорість енергетичного сектору", що виконується аналітичним центром DiXi Group, розроблено *Індекс прозорості енергетики (Індекс)* [2]. Індекс, з одного боку, є кінцевим продуктом, що надає інтегральну оцінку інформаційної відкритості енергетичного сектору країни, а з іншого — універсальним інструментом для здійснення багатовимірного аналізу прозорості за окремими категоріями, критеріями та енергетичними ринками. Індекс також дозволяє оцінювати прогрес як у динаміці, так і в порівнянні з іншими країнами.

Головним кінцевим бенефіціаром розроблення та оприлюднення Індeksu прозорості енергетики є *споживач*, краща поінформованість якого дозволить діяти більш раціонально, мінімізуючи власні витрати та максимізуючи вигоди. Споживач отримує кращі можливості для захисту своїх інтересів через механізми моніторингу й громадського контролю діяльності енергетичних компаній та органів влади. Активна позиція споживача, обумовлена кращою обізнаністю про процеси, що відбуваються в енергетичному секторі, сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку, які зокрема лягли в основу економічної програми уряду. Для *компаній* енергетичного сектору вища прозорість сприятиме більш ефективній, результативній, інноваційній діяльності, відкритій конкуренції, кращим стосункам зі споживачами, інвесторами, владою та громадськістю. Нові й потенційні учасники енергетичних ринків, банки та інші фінансові установи, отримують кращі можливості для оцінки ризиків, прийняття рішень про інвестування, виходу на ринок, вироблення корпоративної політики з меншими ризиками. Водночас, зменшення ризиковості покращуватиме інвестиційний клімат та умови залучення додаткових ресурсів. *Органам державної влади* надаються практичні рекомендації в частині покращення їхньої прозорості та регулювання розкриття інформації. Оцінювання прозорості спонукатиме до відкриття "чорних скриньок" (індикатори, інформація по яким повністю відсутня у відкритих джерелах), наявність яких призводить до спотворення конкуренції, зростання корупційних ризиків, неефективного розподілу ресурсів. *Зарубіжні інституційні партнери* отримають кращі можливості для розуміння енергетичної політики держави, ефективності й результативності її реалізації, виконання Україною своїх зобов'язань, зокрема в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, Паризької угоди та інших міжнародних договорів.

Методологія оцінювання. Методологія визначення Індeksu прозорості енергетики базується на статистичному методі багатовимірної середньої, який використовують для оцінювання складних об'єктів, процесів та явищ. Вимірами Індeksu є конкретні показники (індикатори прозорості), їхні сукупності (категорії і сектори) та мірила прозорості (критерії).

Шляхом аналізу правил і практик розкриття інформації, виокремлено 8 категорій Індeksu:

- «Баланси» — визначає прозорість річної та місячної енергетичної статистики;
- «Природні монополії» — визначає прозорість діяльності операторів систем передачі й розподілу;
- «Постачання» — визначає прозорість правил і рівня конкуренції на товарних ринках; комерційних пропозицій; цін і ціноутворення;

- «Надійність і безпека» — визначає прозорість запасів (резервів); правил, звітності про надійність і безпеку;
- «Споживання» — визначає прозорість стандартів якості енергетичних товарів та обслуговування споживачів; обліку споживання енергії; інформації для споживачів про ціни і тарифи, субсидії та іншу допомогу, програми енергозбереження;
- «Звітність» — визначає прозорість діяльності енергетичних компаній у частині розкриття фінансових, аудиторських звітів; звітів про управління; розкриття нефінансової інформації та інформації щодо непрофільної діяльності; платежів на користь держави; інформації про кінцевих бенефіціарів, про корпоративне управління;
- «Політика» — визначає прозорість виконання стратегічних і програмних документів енергетичної політики й забезпечення сталого розвитку; політики енергоефективності, захисту довкілля, протидії змінам клімату, розвитку відновлюваних джерел енергії;
- «Органи влади» — визначає прозорість витрачання бюджетних коштів; розроблення, ухвалення й виконання владних рішень; формування керівних органів і середовища для оприлюднення інформації у форматі відкритих даних.

У дослідженні проаналізовані 233 індикатори, вимоги до прозорості яких (зміст та обсяг інформації, її формат, періодичність оновлення тощо) наведені у міжнародних і/або українських нормативно-правових актах і/або кращих світових практиках розкриття інформації. У дослідженні також виокремлені п'ять секторів (товарних ринків): природний газ; енергетичне вугілля; нафта і рідке паливо; електрична енергія; теплова енергія. Частина індикаторів (75) носять крос-секторальний характер, тобто прямо чи непрямо стосуються всіх енергетичних ринків країни.

Оскільки прозорість ми розуміємо як складну категорію, яку втім можна оцінити як якісно, так і кількісно, кожний з індикаторів оцінювався за 6-ма визначеними нами критеріями прозорості:

- «Наявність» — існування інформації у відкритих джерелах;
- «Доступність» — мірило вільного отримання інформації;
- «Актуальність» — наявність інформації за останній звітний період чи станом на певний момент часу;
- «Регулярність» — дотримання встановлених вимог до періодичності оновлення інформації та зберігання ретроспективних даних;
- «Використовність» — зручність і простота користування (отримання, обробки, аналізу) розкритою інформацією; її практичність;
- «Вичерпність» — наявність у встановлений термін вичерпної інформації, що має оприлюднюватись у відповідності до законодавчих вимог чи практик розкриття інформації.

Сукупну оцінку кожного з індикаторів прозорості визначали за формулою (1):

$$T_i = C_{av} \cdot (C_{ac} + C_{rl} + C_{fr} + C_{us}) \cdot C_{in}, \quad (1)$$

де C_{av} , C_{ac} , C_{rl} , C_{fr} , C_{us} , C_{in} — оцінки за критеріями наявності, доступності, актуальності, регулярності, використовності й вичерпності, відповідно.

Якщо інформацію було неможливо отримати, окрім як на платній основі або за запитом ($C_{ac} = 0$), вважали, що вона відсутня ($C_{av} = 0$). Для всіх якісних індикаторів, якщо інформація була наявна ($C_{av} = 1$) і доступна ($C_{ac} = 1$), вважали, що $C_{in} = C_{rl} = C_{fr} = 1$. Враховуючи велику розмірність масиву індикаторів прозорості, їх вважали рівновагомими в рамках окремих категорій Індексу. Тому для побудови субіндексів за категоріями й секторами використовували середні арифметичні оцінки відповідних сукупностей. Частина індикаторів, які стосуються енергетичних компаній та органів влади, оцінювалась за відповідними сформованими вибірками.

Для розрахунку інтегральної оцінки прозорості, методом експертного рейтингування визначені вагові коефіцієнти категорій Індексу (табл. 1).

Для зручності представлення, усі розраховані індекси переведені у стобальну шкалу як $25T_i$ із заокругленням і таким трактуванням прозорості (табл. 2).

Результати оцінювання, висновки та рекомендації. Остаточний бал України за оцінюванням, проведеним у 2019 році, становить 48 із 100 можливих, що свідчить про недостатню прозорість енергетичного сектору. Водночас, прозорість за всіма категоріями зросла на 3-14 пунктів, а сам Індекс — на 5 пунктів, порівняно з оцінкою 2018 року [3]. Цей прогрес свідчить про доцільність подальших зусиль у напрямі реформування й підвищення інформаційної відкритості енергетичного сектору країни. Розподіл оцінок за категоріями наведено в табл. 3.

Виявлені під час оцінювання "чорні скриньки" й недоліки розкриття інформації надали підґрунтя для конкретних рекомендацій органам влади та іншим суб'єктам енергетичних ринків. Особливу увагу варто приділити реформам на ринках природного газу та електричної енергії. Їхня лібералізація має забезпечити більшу прозорість операторів мереж передачі й розподілу, гравців у сегментах оптової й роздрібної торгівлі. Вдосконалення потребує корпоративна звітність, зокрема нефінансова, інформація

про фінансові платежі та квазіфінансові операції; дії органів влади під час формування й реалізації енергетичної політики, зокрема в частині звітності про ефективність виконання стратегій, програм та планів, проведення аналізу регуляторного впливу рішень. Детальніше з результатами дослідження, зокрема таблицею індикаторів прозорості, що містить оцінки і коментарі, сформованими на їх основі рекомендаціями, можна ознайомитися у публікації Індексу прозорості енергетики 2019 [2].

Перспективами подальшого розвитку є більша універсальність та міжнародне застосування Індексу, зокрема для країн Східного Партнерства, Енергетичного Співтовариства, здійснення міжнародного рейтингування та порівняльного аналізу.

Таблиця 1

Розподіл вагових коефіцієнтів за категоріями Індексу прозорості енергетики

Категорія	Ваговий коефіцієнт
Баланси	0,05
Природні монополії	0,20
Постачання	0,20
Надійність і безпека	0,05
Споживання	0,20
Звітність	0,10
Політика	0,10
Органи влади	0,10

Таблиця 2

Інтерпретація оцінок Індексу прозорості енергетики

Бали	Оцінка	Характеристика
95-100	A+	абсолютна прозорість
90-94	A	відмінна прозорість
85-89	A-	
80-84	B+	
75-79	B	добра прозорість
70-74	B-	
65-69	C+	
60-64	C	середня прозорість
55-59	C-	
50-54	D+	
45-49	D	недостатня прозорість
40-44	D-	
0-39	F	

Таблиця 3

Оцінки за категоріями Індексу прозорості енергетики*

Категорія	Бал	Порівняно з Індексом-2018	Оцінка	Характеристика
Баланси	58	+8	C-	середня прозорість
Природні монополії	46	+3	D	недостатня прозорість
Постачання	49	+11	D	недостатня прозорість
Надійність і безпека	50	+3	D+	недостатня прозорість
Споживання	53	+6	D+	недостатня прозорість
Звітність	27	+5	F	неприйнятна прозорість
Політика	56	+3	C-	середня прозорість
Органи влади	50	+14	D+	недостатня прозорість
Інтегральний індекс	48	+5	D	недостатня прозорість

*) оцінювання проводилось протягом жовтня-листопада 2019 р.

Список використаних джерел:

1. Snapshot of Ukraine's Energy Sector: Institutions, Governance and Policy Framework. OECD [Електронний ресурс]. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Snapshot-of-Ukraines-Energy-Sector-EN.pdf>.
2. Індекс прозорості енергетики 2019. ГО "Діксі Груп" [Електронний ресурс]. URL: <http://dixigroup.org/publications/indeks-prozorosti-energetiki-ukraini-2019/>.
3. Індекс прозорості енергетики 2018. ГО "Діксі Груп" [Електронний ресурс]. URL: <http://dixigroup.org/publications/indeks-prozorosti-energetiki/>.